

”Kuningas on muuttunut niin valtavasti kaikin tavoin, että tuskin tunnistan häntä enää.”

Ludvig XIV prinsessa Palatinen kirjeissä

Oulun yliopisto Historiatieteet

Historia kandidaatintutkielma

14.2.2024

Emma Lukkarila

Sisällys

Johdanto	2
1 Kuninkaan arki	6
1.1 Yhteiset harrastukset luomassa prinsessan ja kuninkaan suhteen alkua.....	7
1.2 Kuningasperheen sisäisten suhteiden vaikutus prinsessan ja kuninkaan suhteeseen	9
1.3 Prinsessan ja Ludvig XIV väliset vuoropuhelut ikuistettuna kirjeisiin	11
2 Kuninkaan elämä näyttämöllä.....	16
2.1 Ludvig XIV:n politiikka aatelisten silmin.....	16
2.2 Etiketti ja järjestys Aurinkokuninkaan hovissa	19
Loppulause	23
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	25

Johdanto

Prinsessa Elisabeth-Charlotte Palatine (1652–1722), myös tunnettu nimellä madame Palatine tai Orléansin herttuatar, oli silloisen Palatinaten¹ alueelta kotoisin oleva korkearvoinen aatelinen. Hän uutti aurinkokuninkaan hoviin mentyään naimisiin kuninkaan veljen prinssi Filip I, Orléansin herttuan (1640–1701) kanssa. Elise Goodman kuvaili tutkimuksessaan prinsessa Palatinea erityisen persoonalliseksi, sukupuolirooleja haastavaksi ja ulkoilua rakastavaksi.² Prinsessalta on säilynyt ainakin noin viisituhatta kirjettä hänen läheisilleen. On arvioitu, että prinsessa Palatine olisi kirjoittanut kokonaisuudessaan noin kuusikymmentätuhatta kirjettä.³ Säilyneistä kirjeistä yli neljätuhatta on jo julkaistu saksaksi.⁴ William Brooks tuo esiin tutkimuksessaan, kuinka kirjeiden määrä ohittaa myös kirjeistään tunnetun Madame de Sévigné'n samalta aikakaudelta.⁵ Prinsessa Palatine kirjekokoelma on siis ainakin yksin aikakautensa suurimmista, ja niiden sisällöllä on tällöin valtava kirjeenvaihdon kulttuurillinen ja historiallinen merkitys.

Prinsessa Palatine kirjeitä on tutkittu kirjallisuuden ja saksan kielen tutkimuksen puolella hieman laajemmin kuin historian tutkimuksen. Christine McCall Probes on hyödyntänyt prinsessa Palatine kirjeitä tutkimuksessaan naisten välisistä ystävyysuhteista 1600-luvulla. William Brooks taas on tutkinut prinsessa Palatine tapaa nostalgisoida kotiseutuaan kirjeissään. Laajempaa tutkimusta, joka keskittyisi nimenomaa prinsessa Palatine kirjeisiin, ei olla tehty englanniksi. Suomenkielisessä tutkimuksessa Madame de Sévignéstä prinsessa Palatine mainitaan, mutta hän ei ole tutkimuksen kohteena.⁶ John B. Wolfin laaja tutkimus *Louis XIV* vuodelta 1968 kattaa kuninkaan elämän syntymästä kuolemaan käyden läpi historiallisesti merkittäviä tapahtumia. Hän käsittelee pintapuolisesti prinsessa Palatine suhdetta kuninkaaseen ja listaa muutamia mahdollisia tekijöitä, jotka saattoivat vaikuttaa prinsessan ja kuninkaan suhteeseen. Hän ei tutkimuksessaan käsittele Palatine kirjeitä. Prinsessa Palatine kirjeiden kautta on mahdollista tutkia valtion johtajaa naisen näkökulmasta, johon

¹ Saksaksi *Pfalz* oli Palatine suvun hallitsema alue ja nykyisin Saksan osavaltio *Rheinland-Pfalz* maan lounaisosassa.

² Goodman 2007, 126, 132.

³ McCall Probes 2001, 1.

⁴ Brooks 2006, 1–3.

⁵ Brooks 2006, 1.

⁶ Rosenberg, Riikka-Maria & Tuomarila, Ulla 2020: ”Markiisitar de Sévigné'n kirjeet — 1648–1696”.

tutkimukseni perustuu. Tästäkään aiheesta ei vielä ole tutkimusta suomeksi. Palatinen kirjeiden teemat vaihtelevat laajasti arkisten askareiden kuvailusta Versaillesin palatsissa tapahtuneisiin murhiin. Kirjeet tarjoavat historiantutkimukselle mielenkiintoisen näkökulman 1600-luvun eliitin naisen elämään sekä aurinkokuninkaan loisteliaaseen hoviin ja sen jäseniin. Tässä tutkimuksessa keskityn tutkimaan kuvaa, jonka prinsessa Palatine välittää kirjeidensä kautta Ludvig XIV:stä (1638–1715). Tutkimuskysymykseni olen asetellut näin: Minkälainen kuva kuninkaasta muodostuu prinsessa Palatinen kirjeiden perusteella, ja mitkä tekijät mahdollisesti selittävät tätä kuvaa?

Tutkimuksessani tarkastelen prinsessa Palatinen kirjoittamia kirjeitä, joissa Ludvig XIV mainitaan, ja kokoan niistä vastausta siihen, millaisena henkilönä kuningas kirjeissä ilmenee. Pohdin samalla kirjeiden konteksteja, prinsessa Palatinen ja Ludvig XIV:n suhteen kehittymistä, ja muutoksia sekä niiden mahdollista vaikutusta prinsessan antamaan kuvaukseen kuninkaasta. Tutkimuksessa painottuu aatelisnaisen näkökulma. Vaikka etenen tutkimuksessani temaattisesti, eivät kirjeiden teemat ole irrallisia tutkimuskohteita, vaan ne ovat sidoksissa toisiinsa vaikuttaen samanaikaisesti prinsessa Palatinen kuvaan kuninkaasta ja miten hän halusi sen kirjeissä välittää eteenpäin. Tutkimuksessani ei varsinaisesti käsitellä Ludvig XIV:n poliittista toimintaa poliittisen historiantutkimuksen tapaan, mutta kuninkaan politiikalla oli silti vaikutusta prinsessa Palatineen.

Lähdeaineistona käytän Gertrude Scott Stevensonin englanninkielistä uudelleenjulkaistua käännöstä *The Letters of Madame, VI: The correspondence of Elizabeth Charlotte of Bavaria, princess Palatine, Duchess of Orleans, Called Madame at the court of king Louis XIV, 1661–1708* vuodelta 2013. Alkuperäinen käännös on julkaistu vuonna 1924. Kirjeistä on olemassa uudempi käännös, jonka on tehnyt Maria Kroll vuonna 1970, mutta sen saaminen osoittautui kuitenkin huomattavasti haastavammaksi kuin aikaisemman käännöksen. Ihanteellisinta olisi tarkastella kirjeitä niiden alkuperäiskielillä, mikä ei kuitenkaan ole mahdollista ilman riittävää saksan ja ranskan kielen tuntemusta. Tämän takia en paneudu tutkimuksessani arvioimaan liian tarkasti yksittäisiä sanoja, sillä niiden merkitys on saattanut käännösvaiheessa muuttua. Kirjeet, joissa prinsessa Palatine mainitsi Ludvig XIV:n, oli osoitettu lähinnä hänen

tädilleen Sophialle Hannoverin herttuattarelle (1630–1714), joten keskityn tutkimuksessani näihin kirjeisiin.

Lukutaitoisia naisia oli uuden ajan Ranskassa vähän ajalle tyypilliseen tapaan. Naisten koulutus kattoi lähinnä erilaisiin naisille suunnattuihin käyttäytymisetiketteihin perehtymistä. Lukumateriaali oli rajoitettua ja 1600-luvulla keskusteltiin myös mahdollisista vaarallisista seurauksista, mikäli naiset lukisivat vääränlaisia tekstejä.⁷ Prinsessa Palatine osasi lukea ja kirjoittaa sosiaaliluokkansa ansiosta. Hänen kirjeensä noudattavat hyvin pitkälti ajan naisille tyypillistä kirjeiden tyyliä, joka oli vapaamuotoisempaa kuin aikalaisten aateliston miesten kirjoittamat kirjeet, joissa pyrittiin noudattamaan kirjeidenkirjoitusoppaita.⁸ Clare Monagle, Carolyn James, David Garrioch ja Barbara Caine esittävät tutkimuksessaan, kuinka julkisia postitoimistoja alkoi avautua entistä enemmän samanaikaisesti, kun kirjeiden kirjoittaminen naisten piirissä sai suosiota 1600-luvulla.⁹

Kirjeitä tutkimalla voidaan selvittää, miten ihmiset ovat perustelleet omia tavoitteitaan ja toiveitaan, sekä millaista vaikutelmaa he ovat halunneet lukijalle antaa.¹⁰ Tämä tulee tarpeeseen, kun tarkastellaan prinsessa Palatinen kirjoittamia kohtia Ludvig XIV:sta ja pohditaan prinsessan mahdollisia motiiveja kirjeiden takana. Ulla Koskinen ja Anu Lahtinen toteavat tutkimuksessaan, kuinka tärkeää on muistaa menneisyyden kirjeitä tutkiessa, että niiden kirjoitus-, lähettämisen- ja lukuprosessi poikkeavat nykyisestä.¹¹ Ajan naisten kirjeet olivat yleensä tarkoitettu yksityiseksi tuttavien ja sukulaisten väliseksi yhteydenpidon keinoksi, ja niitä oli harvoin tarkoitettu yleisön luettavaksi tai julkaistavaksi.¹² Vaikka kirjeiden tarkoitus oli yksityinen, saatettiin niitä silti lukea ääneen esimerkiksi ystäville ja sukulaisille.¹³ Christine McCall toteaa tutkimuksessaan naisten välisistä ystävyyssuhteista 1600-luvun lopulla, miten prinsessa kirjoitti kirjeitä niin kuin ne olisi kehitetty nimenomaan vain ystävien väliseen kommunikointiin.¹⁴ Prinsessa Palatinen kirjeistä huomaa, että ne olivat juuri läheisille suunnattuja ja niissä pyrittiin kertomaan kuulumisia, jakamaan iloja ja suruja sekä keskustelemaan hovin tapahtumista.

⁷ Ostovich & Sauer 2004, 6.

⁸ Ostovich & Sauer 2004, 187.

⁹ Monagle et al. 2023, 129.

¹⁰ Lahtinen et al. 2011, 84.

¹¹ Lahtinen et al. 2011, 85.

¹² Ostovich & Sauer 2004, 187.

¹³ Vainio-Korhonen 2011, 141.

¹⁴ McCall Probes 2001, 46.

Käyttäessä kirjeitä lähdemateriaalina tulee ottaa huomioon 1600-luvun kirjoituksen luonne, joka voi nykylukijalle vaikuttaa omituiselta ja ylitsettavalliselta.¹⁵ Tärkeää on muistaa, että kirjeet ovat olleet kahden ihmisen välinen vuoropuhelu. Prinsessa Palatinelta on säilynyt useita kirjeitä, mutta vastauksia hänen kirjeisiinsä ei ole säilynyt yhtä hyvin. Niinpä keskustelu, joka kirjeiden kautta on käyty, jää vajanaiseksi, emmekä voi tietää varmaksi vastaajan mielipiteitä tai tavoitteita.

Tutkimukseni rakenne on temaattinen, ja se jakautuu kahteen päälukuun. Ensimmäinen pääluku jakautuu kolmeen alalukuun, jotka käsittelevät prinsessan ja kuninkaan jaettuja arjen hetkiä, ja millaisena henkilönä prinsessa niissä kuningasta kuvailee. Lopuksi käyn läpi kuninkaan ja prinsessan välistä dialogia, jota kirjeisiin on ikuistettu, ja pohdin sen antia osana Ludvig XIV:n henkilökuvan muodostumista. Toinen pääluku jakautuu kahteen alalukuun, joissa käsittelen kuninkaan julkista elämää prinsessan näkökulmasta aloittamalla politiikasta ja edeten toisessa alaluvussa hovissa tapahtuneisiin puhetta herättäneisiin tapahtumiin sekä Ludvigin osallistumiseen hovin tyypillisiin keskusteluihin. Aikarajaus tutkimuksessani kattaa kirjeet vuosilta 1672–1701, eli noin kolmekymmentä vuotta, joka sijoittuu prinsessa Palatinen ja kuninkaan aikuisvuosiin. Kyseiset vuodet sisältävät aikakaudelle merkittäviä tapahtumia, joilla oli vaikutusta sekä Ludvig XIV:n että prinsessa Palatineen, kuten vuosien 1673–1679 sota Palatinaten alueella, protestanttien vainot ja Ranskan hovin muutto Versaillesin palatsiin.

Käytän tutkimuksessani kirjetutkimuksen keinoja osana historiatieteellistä tutkimusta. Hyödynnän tutkimuksessani myös jonkin verran henkilöhistorialle tyypillisiä menetelmiä sekä elämäkerrallista historiantutkimusta. Vaikka tutkimukseni ei suoranaisesti ole nais- ja sukupuolihistorian osa-aluetta, on tutkimuksessani siihen yhtymäkohtia erityisesti luvussa 2.1, jossa tarkastelen ajan politiikkaa aatelisnaisen näkökulmasta. Keskityn tarkastelemaan etenkin kirjeiden lähdekriittisiä ongelmia ja kirjeissä esiintyvän dialogin tarkoitusta. Lukiessani kirjeitä olen kiinnittänyt huomiota prinsessa Palatinen ja Ludvig XIV:n suhteen muodostumiseen ja sen eri muutoksiin, sekä niihin mahdollisesti vaikuttaneisiin syihin. Etsin kirjeistä kuvauksia kuninkaasta avaten ne kontekstien avulla osaksi sitä kuvaa, mikä prinsessa Palatinen kirjeistä muodostuu.

¹⁵ Vainio-Korhonen 2011, 141–144.

1 Kuninkaan arki

Prinsessa Palatine kuvasi hovielämää kirjeessään velipuolelleen *raugraf*¹⁶ Charles-Louisille tapahtumarikkaana, mutta harvoin positiivisena.¹⁷ Ludvig XIV:n arjen ohjelmasta on säilynyt erilaisia lähdeaineistoja eri henkilöiltä. John Wolf avaa tutkimuksessaan Dubois-nimiseltä palvelijalta säilyneitä kirjoituksia, jotka kuvaavat kuninkaan askareita jo teini-iästä lähtien.¹⁸ Näiden säilyneiden tekstien mukaan nuoren Ludvigin arkeen kuuluivat kävelyt, metsästys, tanssiminen, äidin kanssa ruokaileminen ja opiskelu.¹⁹ Aikuisiällä arkeen kuului muun muassa valtion asioiden hoitamista ministerien kanssa noin kuudesta kymmeneen tuntiin päivässä, seurapelejä, metsästystä, balettitanssia, hevosesityksiä sekä teatteria.²⁰ Tarkastelemalla Ludvig XIV:n arkea prinsessa Palatine ja aikaisempien tutkimuksien kautta saadaan katsaus siitä, millaisena henkilönä kuningas näyttäytyi muille, ja etenkin tässä tutkimuksessa prinsessa Palatinelle vuosien varrella. Ludvig XIV:n arki oli pitkälti julkista esillä olemista; John Wolf toteaa tutkimuksessaan, kuinka vain kuninkaan ollessa ministeriensä kanssa, vierailmassa äitinsä tai vaimonsa luona ja ollessaan rakastajattarien kanssa, oli hovilta evätty kuninkaan näkeminen.²¹ Prinsessa Palatine ja Ludvig XIV jakoivat monet yhteiset harrastukset sekä reippaan kävelytyylin, josta prinsessa mainitsi myös kirjeessään tädilleen Sophialle Hannoverin herttuattarelle todeten, etteivät hovin muut jäsenet pysyneet hänen ja kuninkaan vauhdissa mukana.²²

Tässä luvussa tarkastelen, millaisena henkilönä prinsessa Palatine kuvasi Ludvig XIV erilaisissa arjen tilanteissa kirjeiden kautta. Olen jakanut alaluvut kirjeiden teemojen ja tutkimuskirjallisuudessa esiin nousseiden arkisten ajanvieton teemojen perusteella. Aloitan prinsessan ja kuninkaan yhteisistä harrastuksista, metsästyksestä ja ratsastuksesta, joista siirryn kuningasperheen yhteiseen ajanviettoon ja suhteita käsitteleviin kirjeisiin. Viimeiseksi pohdin Ludvig XIV:n ja prinsessa Palatine taltioitua vuoropuhelua kirjeissä, ja millaisen kuvan ne kuninkaasta välittävät.

¹⁶ Saksalainen aatelisarvo.

¹⁷ Prinsessa Palatine kirje raugraf Charles-Louisille 27.10.1679. Palatine 2013, 34.

¹⁸ Wolf 1968, 82.

¹⁹ Wolf 1968, 82.

²⁰ Wolf 1968, 274–275.

²¹ Wolf 1968, 271.

²² Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 5.2.1672. Palatine 2013, 20.

1.1 Yhteiset harrastukset luomassa prinsessan ja kuninkaan suhteen alkua

Kuten ajan aatelistolle oli tyypillistä, sekä prinsessa Palatine että Ludvig XIV nauttivat metsästyksestä ajanvietteenä. Ranskassa metsästys oli nimenomaan vain aateliston harrastus, joka avautui muille sosiaaliluokille vasta 1700-luvun lopulla.²³ Michael Aradas esittää tutkimuksessaan, kuinka metsästys oli kyseisenä aikana yksi tapa viestiä näkyvästi kuulumisesta ylempään sosiaaliluokkaan. Näin ollen metsästys on nähty myös tärkeänä statuksesta kertovana rituaalina.²⁴

Kirjeissään prinsessa Palatine mainitsi, kuinka kuninkaalla oli tapana pyytää häntä seuraksi ratsain metsästysretkilleen. Prinsessa Palatine kertoi kirjeissään Hannoverin herttuattarelle, kuinka kuningas odotti hänen osallistuvan retkille ainakin kahdesti viikossa.²⁵

Prinsessa Palatine kirjoitukset ja maininnat kuninkaasta olivat hänen ensimmäisten hovivuosiensa aikana positiivisia ja osittain jopa ihailevia. Hän kuvaili kuningasta erityisen suotuisaan sävyyn Hannoverin herttuattarelle kertoessaan kirjeissään lievästä ratsastustapaturmasta metsästyksen yhteydessä. Prinsessa Palatine oli sanojensa mukaan ollut korjaamassa vaatetustaan, kun hänen ratsunsa oli säpsähtänyt liikkeelle. Hän kertoi pudottautuneensa maahan, kun ei enää saanut ratsuaan hallintaansa. Kuningas oli rientänyt ensimmäisenä paikalle ja prinsessa kuvaili hänen näyttäneen kalpealta ja huolestuneelta. Tämän jälkeen kuningas oli saattanut Palatine hänen huoneeseensa ja pysynyt hänen seuranaan varmistaakseen, ettei prinsessa ollut lyönyt päätänsä putoamisen yhteydessä ja myöhemmin pyörtyisi yksin.²⁶

*Hän oli kuolemankalpea, ja minun täytyi vakuuttaa hänelle vilpittömästi, ettei minulle ollut käynyt mitään vahinkoa, enkä ollut pudonnut pääni edellä.*²⁷

Prinsessan-selostus tapahtumasta antaa Ludvig XIV huolehtivaisen kuvan, jossa painottuu ystävällisyys ja välittäminen. Vaikka kyseessä on kuningas, hän ei ole liian kiireinen

²³ Aradas 2002, 1.

²⁴ Aradas 2002, 1.

²⁵ Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 10.10.1673. Palatine 2013, 23.

²⁶ Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 14.12.1676. Palatine 2013, 28–29.

²⁷ ”He was as pale as death, and I had to assure him earnestly that I had come to no harm and had not fallen on my head”. Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 14.12.1676. Palatine 2013, 29.

viettämään hetkeä prinsessan kanssa varmistaakseen hänen hyvinvointinsa. Prinsessa Palatine vaikuttaa kirjeen perusteella hyvin otetulta tällaisesta eleestä ja se heijastuu kirjoituksen sävyyn. Kyseisessä kirjeessä hän lopuksi vielä mainitsi olevansa entistä enemmän kuninkaan suosiossa ja näin ollen myös hovin keskipisteessä²⁸ Suotuisat välit kuninkaaseen saattoivat vaikuttaa siihen, millaisena johtajana ja persoonana prinsessa Palatine ainakin aluksi kuninkaan näki, ja miten hän on viesti siitä kirjeiden välityksellä muille.

Ratsastaessaan yhdessä kuningas ja prinsessa Palatine käyttivät kirjeiden mukaan ajan usein kevyeen keskusteluun. Hän kertoi kirjeessään Hannoverin herttuattarelle, kuinka he olivat keskustelleet kuninkaan kanssa juuri herttuattaresta.²⁹ Ludvig XIV oli huvittunut Palatinen sukulaisen herttuatar Benedicta Henriettan käytöksestä ja ilmoitti, kuinka oli harmillista, ettei Henrietta ollut yhtään niin nokkela kuin Hannoverin herttuatar itse. Kuningas oli sanojensa mukaan aina pitänyt Hannoverin herttuatarta mieluisena vieraana. Prinsessa ilmaisi tämän keskustelun kirjeessään vuoropuhelulla, joten täyttä varmuutta keskustelun kulusta ei kuitenkaan ole. Keskustelu voi olla suuntaa-antava ja mukailta totuutta. Kuitenkin tällaisten kirjeiden sisäisten vuoropuheluiden kanssa on muistettava niiden lähdekriittiset ongelmat, kuten ihmisen muistin toiminta sekä se, millaisen kuvan esimerkiksi tässä tapauksessa prinsessa Palatine halusi antaa Hannoverin herttuattarelle.

Yhteiset metsästys- ja ratsastusretket eivät tule esiin myöhemmissä kirjeissä enää yhtä useasti kuin aiemmin. Kirjeiden päiväyksistä käy ilmi että, aluksi mainintoja ratsastuksesta ja metsästyksestä on tiheämmin ja kerronta on positiivissävytteistä. Myöhemmissä kirjeissä mainintoja on yhä vähemmän. Tästä muutoksesta prinsessa Palatine kertoi Hannoverin herttuattarelle. Hän kirjoitti, kuinka ei ole enää samalla perustalla kuninkaan kanssa ja näin ollen ei enää kulje kuninkaan mukana metsästysretkillä.³⁰ Aiemmin kirjeistä käy ilmi, että Prinsessa Palatinen paikka oli ollut vartioiden kapteenin takana, eli hyvin etuosassa ja lähellä kuningasta.³¹ Tästä käänteestä hän syytti kirjeessä Ludvig XIV:n sen aikaista rakastajatarta Madame de Maintenonia. Tämä samainen perustelu kuninkaan käytökselle nousee usein ilme kirjeissä. Todenperäisyyttä siitä, miten paljon Madame de Maintenon loppujen lopuksi vaikutti Ludvig XIV:n päätöksiin tai käyttäytymiseen on vaikea arvioida. David Ogg esittää

²⁸ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 14.12.1676. Palatine 2013, 28.

²⁹ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 28.10.1679. Palatine 2013, 37.

³⁰ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 2.8.1688. Palatine 2013, 81.

³¹ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 19.9.1682. Palatine 2013, 49.

tutkimuksessaan, että Madame de Maintenonin vaikutus kuninkaaseen on liittynyt enemmänkin uskon syvenemiseen ja sitä kautta hurskauden karaistumiseen.³² Kuvaus poikkeaa prinsessa Palatinen kirjeistä, joissa madame de Maintenon kuvataan juonittelevana ja kontrolloivana. Kuningas oli toisaalta edelleen prinsessan silmissä pohjimmiltaan kunnioitettava mies, ja hänen niin sanotut paheensa johtuivat Madame de Maintenonin vaikutusvallasta.

Erityisen hyvin ystävyysuhteessa tapahtuneen muutoksen huomaa 1700-luvun alun kirjeestä, jossa kuningas tietoisesti pyrki loukkaamaan prinsessa Palatinea julkisesti kysyessään häntä mukaan haukkametsästykseen, vaikkei hänellä ollut aikomustakaan pyytää prinsessaa liittymään hänen seuraansa. Prinsessa Palatine kertoi kuninkaan myös hymyilleen hänelle ivallisesti.³³ Enää prinsessa ei kuvannut huolehtivaista ja ystävällistä kuningasta, vaan kylmää ruhtinasta, jota ei haitannut loukata prinsessa Palatinea muun hovin edessä. Kirjeestä käy lopuksi selville, että prinsessa Palatine sai lopulta käännettyä tilanteen itselleen hyödyksi ja pääsi piikittelemään kuningasta takaisin.

1.2 Kuningasperheen sisäisten suhteiden vaikutus prinsessan ja kuninkaan suhteeseen

Kuningasperheeseen kuului Ludvig XIV:n lapset ja vaimo, kuningatar Maria Teresia, tunnustetut lapset avioliiton ulkopuolelta, kuninkaan veli Filip perheineen ja Ludvigin sedän Gastonin, Orléansin herttuan tyttäret.³⁴ Prinsessa Palatinen kirjeitä lukiessa pääsee tutustumaan kuningasperheen arkeen prinsessan näkökulmastaan. Prinsessa Palatinen ja Ludvig XIV:n arjen kohtaamiset tapahtuivat ainakin prinsessan kirjeiden perusteella usein heidän yhteisten harrastusten parissa. Metsästyksen lisäksi muita prinsessa Palatinen mainitsemia yhteisiä ajanvieton hetkiä olivat esimerkiksi kävelyt puutarhoissa, yhteiset ruokailut ja kirkolliset menot.³⁵ Madame de Maintenon (1635–1719) tulee usein esiin prinsessa Palatinen kirjeissä. Hän oli alun perin kuninkaan lasten lastenhoitaja ja myöhemmin Ludvig XIV:n rakastajatar sekä vaimo.³⁶ Prinsessa Palatine suhtautui

³² Ogg 1967, 59.

³³ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 3.3.1701. Palatine 2013, 207.

³⁴ Wolf 1968, 339.

³⁵ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 14.12.1676. Palatine 2013, 29. Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 3.2.1695. Palatine 2013, 116.

³⁶ Wolf 1968, 319, 332, 333.

Madame de Maintenoniin epäileväisesti, ja vihjaili kirjeisään hänen olleen kuninkaan huonojen tekojen takana.

Häät olivat keskeisiä kuningasperheen tapahtumia. Uuden ajan aatelistokulttuurissa hovit olivat keskeinen osa naimakauppoja, sillä avioliittojen kautta perheet pystyivät hankkimaan vaurautta, asemaa sekä valtaa.³⁷ Häät aiheuttivat myös jonkin verran erimielisyyksiä. John Wolf toteaa tutkimuksessaan, että yhtenä keskeisistä syistä Ludvig XIV:n ja prinsessa Palatinen välien viilenemiselle voidaan pitää kuninkaan järjestämää avioliittoa hänen tunnustetun tyttärensä ja prinsessan pojan, Chartresin herttuan välille.³⁸ Prinsessa Palatine kirjoitti avioliitosta myös Hannoverin herttuattarelle. Palatine totesi kirjeessä, ettei pidä liittoa suotuisana, mutta kiisti käyttäytyneensä lapsellisesti saatuaan tiedon siitä.³⁹

Sait väärää tietoa, kun sinulle kerrottiin, että käyttäydyin avioliiton suhteen kuin lapsi. Olen liian vanha käyttäytyäkseni niin typerästi. Mitä miniääni tulee, ei minun ole vaikea tottua häneen, sillä emme tule olemaan tarpeeksi usein yhdessä ollaksemme piikkejä toistemme lihoissa.⁴⁰

Prinsessa Palatine toteamuksesta välittyy tietynlainen ylpeys, josta hän ei selvästikään halunnut päästää irti, saati myöntää käyttäytyneensä epäsoveliaasti. Hänen suhtautumisensa miniäänsä oli kirjeen lainuksen perusteella varsin välinpitämätön. John Wolf toteaa tutkimuksessaan, kuinka prinsessa Palatine ei voinut nähdä miniäänsä muuna kuin Madame de Montespanin äpäränä⁴¹, mikä selittäisi prinsessan käytöstä.

Vuosien varrella kuninkaan ja prinsessa Palatinen yhteiset arjen kohtaamiset vähenivät kirjeiden teemoissa. Prinsessa Palatine kertoi kirjeessään Hannoverin herttuattarelle, kuinka häntä ei ollut enää päästetty kuninkaan huoneeseen illanviettoon, vaan ovi oli hänen mukaansa suljettu hänen edestään.⁴² Samanlainen tapaus löytyy toisestakin Palatinen kirjoittamasta kirjeestä Hannoverin herttuattarelle. Kirjeessään hän kertoi, miten huonosti häntä oli kohdeltu, miten usein hän joutui odottamaan kuninkaan oven

³⁷Huften 2000, 2.

³⁸ Wolf 1968, 339.

³⁹ Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 21.2.1692. Palatine 2013, 103–104.

⁴⁰ "You were misinformed when you were told that I behaved like a baby about the marriage. I am too old to behave such a foolish manner. As for my daughter in law, I shall not find it hard to get used to her, because we will not find ourselves together often enough to be a thorn in each other's flesh". Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 21.2.1692. Palatine 2013, 103–104.

⁴¹ Wolf 1968, 339.

⁴² Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 7.3.1696. Palatine 2013, 131.

takana jopa puoli tuntia, ja silti hänet saatettiin käännättää kokonaan pois. Prinsessan mukaan kuninkaan huoneessa olivat sillä välin olleet paikalla hänen aviomiehensä sekä kuninkaan avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset.⁴³

Seuraavassa kirjeessään Hannoverin herttuattarelle prinsessa Palatine kirjoitti, ettei enää näe kuningasta muutamaa minuuttia pidempään, kun taas hänen aviomiehensä ja Madame de Maintenon näkivät kuningasta hänen mukaansa kolmesti päivässä.⁴⁴ Näistä seikoista huolimatta prinsessa Palatine ilmaisi jälleen huolestuneisuutta kuninkaan terveydestä kirjeessään Hannoverin herttuattarelle. Samaisessa kirjeessä hän myös kertoi, kuinka oli saanut hieman aiempaa parempaa kohtelua.⁴⁵ Huonosta kohtelusta riippumatta prinsessa Palatine silti piti Ludvig XIV:tä kirjeissään arvostettavana henkilönä, vaikka ilmaiseekin ajoittain myös tyytymättömyyttä. Kirjeistä heijastuu silti hänen halunsa pitäytyä kuninkaan suosiossa kaikesta huolimatta, eivätkä prinsessa Palatine kirjoitukset kuninkaasta ole vihamielisiä tai sanoiltaan aggressiivisia. Prinsessa Palatine oli aiemmin maininnut Hannoverin herttuattarelle heidän välisiensä kirjeiden tulevan luetuksi⁴⁶, mikä voisi selittää prinsessa Palatine kohteliasta tapaa kertoa häneen kohdistuvasta huonosta käytöksestä.

*En viitsi kertoa paperilla mikä on syy huoliini. Koska tiedän hyvin, että kirjeitäni avallaan ja luetaan.*⁴⁷

Mikäli hän olisi kirjoittanut kuninkaasta epäsuotuisasti ja kirje olisi joutunut väriin käsiin, olisi Palatine asema hovissa saattanut huonontua entisestään.

1.3 Prinsessan ja Ludvig XIV väliset vuoropuhelut ikuistettuna kirjeisiin

Prinsessa Palatine selosti kirjeissään tapahtumia usein dialogin avulla. Tutkimuskohteena dialogi kirjeissä on mielenkiintoinen, sillä se antaa mahdollisuuden kurkistaa arkipäivän keskusteluihin, mutta sitä tulee käsitellä varauksella, sillä yhden osapuolen kuvailema dialogi ei välttämättä tarjoa objektiivista näkökulmaa keskustelun kulusta. Ei voida

⁴³ Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 2.9.1696. Palatine 2013, 140.

⁴⁴ Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 6.9.1696. Palatine 2013, 141.

⁴⁵ Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 13.9.1696. Palatine 2013, 142.

⁴⁶ Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 19.2.1682. Palatine 2013, 46.

⁴⁷ "I dare not tell you on paper what is the cause of my trouble. Because I know very well that my letters are opened and read". Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 19.2.1682. Palatine 2013, 46.

väittää, että keskustelut ovat edenneet täsmälleen niin kuin prinsessa Palatine ne esitti. On mahdollista, että prinsessa Palatine halusi muokata kertomustaan tapahtuneesta antaakseen tapahtuneista itselleen suotuisemman kuvan. Dialogilla saattoi olla myös muita tarkoituksia, kuten tekstin dramatisointi, tai sillä haluttiin tuoda tekstin sävyyn huumoria. Prinsessa Palatine hyödynsi dialogia myös huumorin keinona kirjeessään Hannoverin herttuattarelle kertoessaan dialogin avulla hänen kohtaamisestaan kuninkaan kanssa hyytävän kylmässä jumalanpalveluksessa.⁴⁸ Prinsessa Palatine käytti dialogia huumorin välittämisen keinona myös toisessa kirjeessä Hannoverin herttuattarelle kertoessaan huvittavasta kohtaamisesta juopuneen prinssi de Contin kanssa.⁴⁹ Dialogimuotoisuus on ollut oiva väline korostamaan tiettyjä puheenvuoroja, sillä liioittelu toimii kirjeissä luontevana tehokeinona. Myös kirjoittajan muistilla on saattanut olla vaikutusta kirjoitettuun dialogiin, on voinut olla helpompi kertoa tapahtuma suurin piirtein paikkansapitävillä puheenvuoroilla, joiden kirjoittaminen on ollut nopeaa verrattuna tapahtumien pidempään, yksityiskohtaiseen avaamiseen. Toisaalta keskustelun kulun muistaminen sanatarkasti voi olla haastavaa etenkin, jos kyseessä on ollut pitkä keskustelu, josta muistetaan paremmin tärkeät lausahdukset tai erikoiset vastaukset. Kirjeiden perusteella voidaan myös pohtia, millaisen kuvaa prinsessa halusi Ludvig XIV:stä välittää. Kirjeiden dialogi voi siis olla myös tutkimuskohteena siihen, millaista kuvaa on haluttu välittää henkilöistä eteenpäin ja miksi.

Prinsessa Palatine kertoi kirjeessään Hannoverin herttuattarelle, kuinka hänellä oli yhteentörmäyksiä aviomiehensä rakastajien, Chevalier de Lorraine ja Marquis d'Éffiatin kanssa⁵⁰, ja kuinka Prinsessasta oli lähtenyt liikkeelle juoruja, joissa kerrottiin hänellä olleen romanssi Chevalier de Sinsanetin kanssa. Kirjeessä Palatine oli vakuuttunut, että juorut olivat peräisin juuri Chevalier de Lorraineilta ja Marquis d'Effiatilta. Prinsessa Palatine vakuutti kirjeessään, ettei ollut millään tavalla huolestunut näistä perättömistä juoruista.⁵¹ Kirjeen mukaan myös Ludvig XIV otti liikkeellä olleet juorut puheeksi Palatinen kanssa. Prinsessa kertoi tästä kohtaamisesta käyttäen puheenvuoroja hänen ja kuninkaan välillä. Mielenkiintoista on se, kuinka kuningas puheenvuorossaan osoitti tietävänsä näiden juorujen olleen perättömiä ja niiden tarkoituksen olleen saada prinsessan aviomiehen kääntymään prinsessa Palatinea vastaan. Tämä antaa ymmärtää,

⁴⁸ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 3.2.1695. Palatine 2013, 116.

⁴⁹ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 3.11.1697. Palatine 2013, 155.

⁵⁰ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 19.9.1682. Palatine 2013, 49.

⁵¹ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 19.9.1682. Palatine 2013, 50.

että kuninkaan luotto prinsessaa kohtaan ainakin tässä vaiheessa heidän suhdettaan oli vahva. Kuitenkin samassa kirjeessä Palatine ilmaisi tyytymättömyyttä siihen, ettei kuningas ollut konkreettisesti estänyt näiden juorujen leviämistä. Tähän kuningas antoi syyksi sen, ettei kokenut sekaantumisensa asiaan auttavan, vaan epäili sen pahentavan tilannetta. Kuningas ei sanojensa tai ainakaan prinsessa Palatinen kirjoituksen mukaan uskonut, että juorut voisivat haitata prinsessan hyvää mainettaan, tai että prinssi Filip kääntyisi vaimoan vastaan perättömien juorujen takia. Kuninkaasta välittyy tekstissä ajattelevainen kuva; hän oli jo miettinyt, mikä olisi paras tapa suhtautua tällaiseen tilanteeseen ja pyrki lohduttamaan prinsessaa siitä, kuinka kaikki oli hyvin eikä ollut aihetta hätäntyä.

Tämän jälkeen prinsessa Palatine mainitsi herttuattarelle tilanteen rauhoittuneen hetkeksi, kunnes uudet juorut nousivat jälleen pinnalle. Palatine kertoi Ludvig XIV:n ottaneen aiheen uudelleen puheeksi metsästysretkellä. Prinsessa Palatinen kirjoitusten mukaan kuningas tunnusti hänelle, kuinka prinssi Filip oli jopa pyytänyt häntä loukkaamaan prinsessa Palatinea ennen metsästyksen alkamista. Kirjeen mukaan kuningas oli todennut veljelleen, ettei suostuisi hänen pyyntöönsä ja olisi valmis laittamaan kätensä tuleen⁵² todistaakseen prinsessan syyttömyyden.⁵³ Näistä sanoista prinsessa Palatine totesi herttuattarelle olleensa syvästi liikuttunut. On epäselvää, voidaanko kuninkaan esittämiä lupauksia kuitenkaan pitää vilpittöminä, sillä myöhemmin hänen tiedetään loukanneen prinsessa Palatinea julkisesti. Kirje etenee Prinsessan kuvaillessa kuinka juorut eivät hiljennet, vaan ne alkoivat painaa hänen mielialaansa, ja lopulta hän halusi vetäytyä luostariin. Prinsessa keskusteli luostariin lähdöstä kuninkaan kanssa, mikä on jälleen kirjoitettu kirjeeseen auki dialogina. Kirjeen mukaan kuningas kehotti Palatinea sopimaan aviomiehensä kanssa heidän erimielisyytensä.

”Joten Jumalan tähden arvon herra anna minun lähteä pois.”⁵⁴ Näin prinsessa Palatine totesi vuoropuhelussaan kuninkaalle kirjeessään Hannoverin herttuattarelle. Kirjeessä Palatine pyysi lupaa lähteä hovista luostariin sillä ei enää kestänyt juorujen vaikutusta hänen mielenterveyteensä.⁵⁵ Prinsessan ja kuninkaan suorasanaisuus kirjeessä antaa vaikutelman läheisestä suhteesta, sillä se poikkeaa ajan puhutteluetiketistä, jossa

⁵² Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 19.9.1682. Palatine 2013, 52.

⁵³ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 19.9.1682. Palatine 2013, 52.

⁵⁴ ”So, for God’s sake, Sire let me go away”. Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 19.9.1682. Palatine 2013, 57.

⁵⁵ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 19.9.1682. Palatine 2013, 57.

suosittiin kohteliaisuutta ja kevyitä keskusteluja. Tuomas Tikanoja esittää tutkimuksessaan, kuinka esimerkiksi argumentointi ja yleisesti poleeminen keskustelu eivät olleet hyveellisen keskustelun piirteitä.⁵⁶ Prinsessa Palatinen kyseinen pyyntö kirjeestä voi kuitenkin olla myös toteamus, jonka prinsessa olisi halunnut sanoa tapahtumahetkellä, mutta todellisuudessa ilmaisi sen kuninkaalle muodollisemmin. Kuninkaan vastaus on kirjeessä toisaalta yhtä suorasanainen.

*No, Rouva, koska näen, että olet jo täysin varma päätöksestäsi suunnata Maubuissoniin, aion puhua sinulle varsin suoraan. Sulje tuollaiset ajatukset pois mielestäsi, sillä niin kauan kuin minä elän, en ikinä tule antamaan siihen suostumustani, ja tarvittaessa vastustan sitä voimakeinoin. Sinä olet madame, ja sinun velvollisuutesi on ylläpitää tätä arvoa. Sinä olet kälyni, ja olen sinuun niin kiintynyt, ettet koskaan saa jättää minua. Olet veljeni vaimo, enkä voi sallia sinun aiheuttaa skandaalia, joka vahingoittaisi hänen julkisuuskuvaansa. Joten, älä enää taistele näitä syitä vastaan, sillä sanotpa yhden sanan tai tuhat, ja mitä ikinä tapahtuukaan, minä kieltäydyin päästävästä sinua lähtemään luostariin.*⁵⁷

Niin kuin sitaatista huomaa, on kuninkaan vastaus varsin yksityiskohtainen ja pitkä. Kirjeen tapahtumat sijoittuvat useiden kuukausien ajalle⁵⁸, joten se miten prinsessa Palatine pystyi muistamaan ne kirjoitushetkellä, on kyseenalaista. On epätodennäköistä, että dialogi olisi täysin sanasta sanaan referoitua.

Prinsessa Palatinen kirjoittamassa vuoropuhelusta hän antoi kuninkaasta suotuisan vaikutelman. Kuningas ilmenee tekstissä suorasanaisena ja syynä hänen kieltäytymiselleen loukata prinsessaa julkisesti oli hänen kiintymyksensä prinsessaan ja halu pitää veljensä pois mahdollisista skandaaleista. Ludvig XIV yritti prinsessan antaman tekstin perusteella siis tavoitella molemmille osapuolille suotuisaa ratkaisua tilanteeseen. Tällainen sovittelijan rollissa toimimista sekä kummankin osapuolen

⁵⁶ Tikanoja 2013, 122.

⁵⁷ "Well, madame, since I see that your mind is absolutely set on your project of going to Maubuisson, I will speak to you quite frankly. Get that idea out of your head, for as long as I live I will never give my consent, and will oppose it if necessary with force. You are madame, and it is your duty to uphold the position. You are my sister-in-law, and my affection for you will not permit me to allow you to leave me for ever. You are my brother's wife and I cannot allow you to make such a scandal as will do him grave harm in the eyes of the public. Therefore, fight no more against these reasons, because, whether you say one word or a thousand, and come what will, I refuse to let you go into a convent". Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 19.9.1682. Palatine 2013, 57.

⁵⁸ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 19.9.1682. Palatine 2013, 50, 52, 53, 55.

parhaan ajattelemista voidaan pitää kelvon ruhtinaan merkinä. Tutkimuksessa Ludvig XIV:n elämästä John Wolf mainitsee, kuinka kuninkaalle oli asetettu kolme tärkeää roolia, joista yksi oli nimenomaan tuomarin rooli. Wolfin mukaan tällä tuomarin tehtävällä tarkoitettiin selvittäjänä myös yksityisten ihmisten parissa parlamentin ja neuvoston lisäksi.⁵⁹

Muissa kirjeissä ilmenee samankaltaista kirjeiden sisällä tapahtuvaa kertovaa vuoropuhelua, josta on pääteltävissä, että prinsessa Palatine piti jossain määrin tärkeänä painottaa sanottuja asioita, tai hän piti dialogimuotoa luontevimpana tapana viestiä tapahtumien kulusta. Dialogisuus kirjeissä saattoi johtua myös ajan naisten tavasta kirjoittaa vähemmän muodollisia kirjeitä. Helen Ostovichin ja Elizabeth Sauerin mukaan naiset eivät tyypillisesti noudattaneet kirjeenkirjoitusoppaita, vaan pitäytyivät arkisemmassa tavassa kirjoituksissaan.⁶⁰ Epämuodollisuus välittyi näin myös kuvaukseen Ludvig XIV:stä tekstin rakenteen ja kerronnan kautta. Anu Lahtinen, Maarit Leskelä-Kärki, Kirsi Vainio-Korhonen ja Kaisa Vehkalahti toteavat kirjeiden todellisuuden luonteesta, että ihminen tiedostamatta tai tietoisesti muokkaa tapahtunutta kirjoitettavaan muotoon karsimalla, lisäämällä ja jäsentämällä tapahtumia sellaiseen muotoon, että se tulee ymmärrettäväksi myös lukijalle.⁶¹

Dialogia oli hyödynnetty muissakin kirjeissä kuten, kirjeessään Hannoverin herttuattarelle, jossa Palatine kuvasi dialogimuodossa tilannetta, jossa kuningas pyysi prinsessaa mukaan haukanmetsästyksen tarkoituksenaan loukata tätä.⁶² Dialogia löytyy myös kirjeistä, joissa se ei kuvaa ainoastaan prinsessa Palatinen ja kuninkaan, vaan myös muiden hovin jäsenten keskusteluja. Esimerkiksi jälleen Hannoverin herttuattarelle osoittamassaan kirjeessä prinsessa Palatine kertoi hänen keskustelustansa Dauphinessen kanssa, joka oli joutunut skandaaliin, sillä hänellä uskottiin olevan rakastaja.⁶³ Tässä kirjeessä dialogi toimii tekstin elävöittäjänä, joka tuo lukijan lähemmäksi tapahtumia.

⁵⁹ Wolf 1968, 67–68.

⁶⁰ Ostovich & Sauer 2004, 187–188.

⁶¹ Lahtinen et al. 2011, 21.

⁶² Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 3.3.1701. Palatine 2013, 207.

⁶³ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 24.7.1689. Palatine 2013, 86–88.

2 Kuninkaan elämä näyttämöllä

Tässä luvussa käsittelen Ludvig XIV:n elämää julkisuudessa ja julkisissa keskusteluissa prinsessa Palatinen kirjoitusten pohjalta. Tämä luku on jaettu kahteen osaan. Ensimmäisessä käyn läpi niitä prinsessa Palatinen kirjeitä, joissa on mainintoja Ludvig XIV:n politiikasta ja vallankäytöstä. Kirjeet antavat uuden ajan Ranskan aatellisnaisen näkökulman kuninkaan harjoittamaan politiikkaan ja siihen, millaisena johtajana prinsessa Palatine Ludvig XIV:n näki. Toisessa alaluvussa keskityn tarkastelemaan niitä prinsessa Palatinen kirjeitä, joissa kuningas on keskustelun aiheena, muttei välttämättä läsnä prinsessan kertoman keskustelun aikana.

Ludvig XIV:n elämä oli hyvin pitkälti julkisesti esillä olemista ja John Wolf kuvaakin tutkimuksessaan kuninkaan elämää hoviseremoniana, jossa aamusta myöhäiseen iltaan hän oli hovinsa ympäröimä⁶⁴ Hovilla oli useita eri tarkoituksia. Olwen Hufton mainitsee tutkimuksessaan, kuinka hovilla voitiin esimerkiksi julistaa hallitsijan suuruutta ja näin ollen tehdä vaikutus vieraileviin suurlähettiläisiin tai muihin arvovieraisiin.⁶⁵ Ludvig XIV:n politiikkaa ja uuden ajan absolutismia on tutkittu myös kuninkaan jättämästä kuninkaan *Mémoires* -teoksesta hänen valtansa perivälle pojalleen. Hall Bjørnstad toteaa tutkimuksessaan, että vaikka Ludvigin jättämä *Mémoires*-teos tuskin oli kuninkaan itsensä kirjoittama, on tekstillä kuitenkin paikkansa, kun halutaan tutkia millaisia poliittisia esimerkkejä ja ohjeita kuningas halusi pojalleen jättää.⁶⁶

2.1 Ludvig XIV:n politiikka aatellisnaisen silmin

Uuden ajan tyypilliseen tapaan naiset eivät päässeet osaksi poliittista päätöksentekoa. Tästä huolimatta naisilla oli kuitenkin oma roolinsa osana vuorovaikutusta hovissa. Olwen Hufton kuvailee tutkimuksessaan naisten roolin hovissa olevan verrattavissa ihmisen hermostoon. Hän listaa naisten toimimiseen kommunikaatio järjestelmänä, jonka kautta viestit kulkivat perille, ja jota kautta hyödyntämällä voitiin avata uusia kommunikaation reittejä. Naiset saattoivat toimia myös sovittelijoina, jos perheenjäsen oli loukannut tai käyttäytynyt epäkunnioitettavasti korkea-arvoisempaa henkilöä kohtaan.

⁶⁴ Wolf 1968, 270.

⁶⁵ Hufton 2000, 2.

⁶⁶ Bjørnstad 2021, 27–34.

Naiset rankensivat keskenään verkostoja, joita miehet hyödynsivät tavoitellessaan omia päämääriään. Naiset olivat myös luontainen kanava voittaa suosiota esimerkiksi lahjojen jakelun kautta.⁶⁷ Ludvig hyödynsi hovia ja siihen kuuluvaa aatelistoa politiikassaan. Chandra Mukerji esittää tutkimuksessaan, kuinka Ludvig XIV fyysisesti sekä taloudellisesti kontrolloi aatelistoa keskittämällä heidät Versaillesin palatsiin omista kartanoistaan ja laittoi heidät noudattamaan hovin rituaaleja. Yksityiskohtaiset etiketit olivat myös osa Ludvig XIV:n vallan näyttöä.⁶⁸ Chandra Mukerji toteaa, kuinka edellä mainituilla tavoilla saatiin myös ne aateliset sidottua valtaan kiinni, jotka olisivat potentiaaliset pystyneet horjuttamaan kuninkaan valtaa. Aatelisto oli uuden ajan alun Ranskassa riippuvainen hovista niin sosiaalisesti kuin taloudellisestikin ja pelko hovista hädätyksi tulemiselle oli liian suuri. Se merkitsi lähes aina sosiaalisen statuksen kuolemista. Ajan tiukka sensuuri oli lisäksi isossa osassa Ludvig XIV:n vallan säilyttämistä.⁶⁹

Eräänä päivänä kysyin tuntemaltani henkilöltä, jonka tiedän olevan järkevä, miksi kuningasta ylistetään aina jokaisessa kirjassa. Hän vastasi, että kirjapainajia oli ehdottomasti kielletty painamasta mitään kirjaa, jossa ei ylistettäisi kuningasta, koska ranskalaiset lukevat kaiken kaikkiaan niin paljon ja maakunnissa erityisesti luetaan kaikki mitä tulee Pariisista.⁷⁰

Näin prinsessa Palatine mainitsi kirjeessään Hannoverin herttuattarelle ajan sensuurista.

Ludvig XIV:n sotatoimet prinsessa Palatinen kotiseudun Palatinaten alueella, olivat yksi syistä heidän suhteensa muuttumiselle.⁷¹ Prinsessa Palatine kertoi Hannoverin herttuattarelle kirjeessään, kuinka hänestä oli vaikea asua niiden ihmisten kanssa, jotka hänen mielestään olivat osallisia hänen isänsä kuolemaan. Hän piti sodan tuomia vaikeuksia syynä isänsä menehtymiseen.⁷² Prinsessa Palatine poti kirjeessään ristiriitaisia tunteita kuningasta kohtaan.

⁶⁷ Hufton 2000, 1.

⁶⁸ Mukerji 1998, 283.

⁶⁹ Mukerji 1998, 288.

⁷⁰ "One day I asked someone whom I know to be sensible, why the King was always praised in every book. He replied that printers had been expressly forbidden to print any book which did not contain some praise of the king, because the French as a whole read a great deal, and in the provinces they read everything that comes from Paris." Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 15.12.1701. Palatine 2013, 219.

⁷¹ Wolf 1968, 339.

⁷² Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 24.9.1680. Palatine 2013, 43.

Myönnän, että ennen kuin hän ahdisti isää tuollaisissa määrin, pidin hänestä kovasti, ja olin aina mielelläni hänen seurassaan, mutta sen jälkeen, kerron teille nyt suoraan, hänen läsnäolonsa on minulle vastenmielistä ja tulee aina olemaan niin... Tästä lähtien elämäni on oleva yhtä surua.⁷³

Prinsessa Palatinen myöhemmistä kirjeistä tiedämme kuitenkin hänen suhtautumisensa kuninkaaseen ainakin jonkin verran parantuneen. Hän kääntyi kuninkaan puoleen silloin, kun hänestä sepitetyt juorut olivat pahimmillaan, ja tätä aihetta käsittelevässä kirjeessä prinsessa Palatinen kertoma vuoropuhelu taas korosti kuninkaan hyväsydämyyttä. Jos prinsessan välit kuninkaaseen olisivat todellakin olleet myöhemmin erityisen huonot, hän tuskin olisi halunnut välittää tällaista kokemusta eteenpäin kirjeitse. Mahdollista oli, että prinsessa Palatine koki myöhemmin kuninkaan toimivan vain hallitsijan tehtävien mukaisesti ja täten pyrki erottamaan Ludvig XIV:stä kuninkaan ja puolisonsa veljen.

Prinsessa Palatinen kirjeessä Hannoverin herttuattarelle hän kertoi, kuinka Madame de Maintenon pakotti kuninkaan olemaan julma. Tämän hän perusteli kirjeessä sillä, että aikaisemmin armeijan ryöstellessä kuningas oli ollut moiseen käytökseen tyytymätön, mutta nyt oli ylpeillyt asialla. Prinsessa Palatine piti tätä Madame de Maintenonin syynä, sillä uskoi hänen tehneen kuninkaasta kylmäsydämyksen tyrannin, jolla ei ollut enää sääliä ketään kohtaan.⁷⁴ Jälleen kuninkaan käytöstä pidetään kirjeessä Madame de Maintenonin syynä. Ottaen huomioon prinsessa Palatinen yleisesti negatiivisen suhtautumisen häntä kohtaan, ei tätä kirjeessä esitettyä väitettä voida pitää objektiivisena totuutena. On myös vaikea arvioida, mitkä olisivat Madame de Maintenonin mahdolliset motiivit saada kuningas vaikuttamaan tyrannilta. Tämä kertookin ehkä enemmän siitä, millaisena ihmisenä prinsessa Palatine halusi Madame de Maintenonin välittyvän hänen tekstiensä kautta.

⁷³ “Well, I admit that before he persecuted papa to such an extent, I liked him very much and was always pleased to be with him, but since then, I tell you frankly, his presence is odious to me and always will remain so... Henceforward my life must be one of sorrow”. Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 24.9.1680. Palatine 2013, 43.

⁷⁴ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 10.10.1693. Palatine 2013, 118.

2.2 Etiketti ja järjestys Aurinkokuninkaan hovissa

Hovi Versaillesissa ei ollut suljettu näyttämö, vaan palatsiin pääseminen oli nykypäivän turvallisuuspuitteisiin verrattuna äärimmäisen helppoa. J. Levron kertoo tutkimuksessaan, kuinka palatsi ei ollut täysin avoin kaikille, mutta ainoat tarvittavat sisäänpääsykriteerit olivat naisilla olla hovipukuun pukeutuneena ja saattaja matkassa, miehillä taas oli oltava miekka vyötäisillä.⁷⁵ Palatsi oli jatkuvan rakennustyön alla, työläisiä ja palvelijoita liikkui vapaasti, eikä heitä kyseenalaistettu.⁷⁶ J. Levronin mukaan monet tulivat palatsiin nähdäkseen vilauksen kuninkaasta ja keräämään juoruja kerrottaviksi esimerkiksi Pariisin salonkeihin.⁷⁷ Tietoisuus parveilevasta yleisöstä, joka odotti mahdollisuutta raportoida hovin tapahtumista, saattoi olla syynä Ludvig XIV:n tarkkuuteen hovietiketin noudattamisesta etenkin kuningasperheen jäseniltä. Hovin tapahtumat niin hyvässä kuin pahassa olivat kytköksissä kuninkaaseen ja siihen, millaisen kuvan aikalaiset saivat aurinkokuninkaasta. 1670-luvun lopusta 1680-luvun alkuun skandaalia Versaillesin hovissa aiheutti *affaire des poisons*, joka alkoi, kun salajuoni kuninkaan myrkyttämisestä paljastui.⁷⁸ Lynn Wood Mollenaur kertoo tutkimuksessaan, kuinka salajuoni ei osoittautunutkaan yksittäiseksi yritykseksi, vaan paljastui, että useat hovin jäsenet olivat kääntyneet noituuden ja taikojen puoleen saavuttaakseen henkilökohtaisia tavoitteitaan.⁷⁹ Myrkytykset olivat osa poliittista peliä prinsessa Palatine epäili jopa itse kuninkaan myöhemmin kääntyneen niiden puoleen.⁸⁰

Prinsessa Palatine mainitsi kirjeessään Hannoverin herttuattarelle, miten kuningas oli ollut tyytymätön prinsessa Palatineen liian vapaaseen kielenkäyttöön, josta prinsessa oli myöhemmin vitsailut prinsessa de Contin kanssa. Kuningas oli ollut tyytymätön myös siksi, että prinsessa antoi palvelijoidensa pitää rakastajia.⁸¹ Palatine mukaan kuningas oli lähettänyt hänen luokseen rippi-isän, ja ellei hän olisi ollut kuninkaan käly, olisi hänet kuuleman mukaan lähetetty pois hovista.

⁷⁵ Levron 1976, 130.

⁷⁶ Levron 1976, 130.

⁷⁷ Levron 1976, 130.

⁷⁸ Mollenauer 1999, 1–3.

⁷⁹ Mollenauer 1999, 3.

⁸⁰ Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 23.8.1691. Palatine 2013, 101.

⁸¹ Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 11.5.1685. Palatine 2013, 66.

Nämä kolme asiaa suututtivat kuningasta niin pahasti, että jos en olisi ollut hänen kälynsä, hän olisi kuulemma lähettänyt minut pois hovista.⁸²

Järjestys hovissa ja etikettien noudattaminen oli kuninkaalle tärkeää, sillä se oli yksi hänen keinoistaan ylläpitää valtaa⁸³ ja epäjärjestys saattoi antaa vaikutelman kuninkaan auktoriteetin riittämättömyydestä. Prinsessa Palatinen kirjeen mukaan kuninkaan ja hänen perhesuhteensa takia nuhteet olivat kevyemmät kuin mitä ne mahdollisesti olisivat olleet, jos prinsessa Palatine ei olisi ollut kuninkaan käly. Kirjeen lopussa hän mainitsi vielä, kuinka oli ärtynyt kuninkaan käytöksestä häntä kohtaan ja että läksyttäminen olisi ollut hyväksyttävämpi tapa kohdella Madame de Maintenonia.⁸⁴ On vaikea arvioida oliko kuninkaan reaktio todella niin liioiteltu kuin Palatine sen kirjeessään esittää, ottaen huomioon, miten hän oli maininnut myös muiden hovin jäsenten puheet mahdollisesta hovista häätämisestä. Kuninkaan reaktio olisi hovin jäsenten spekulatiivisella perusteella siis ollut verrattain laimea, johtuen mahdollisesti prinsessan ja kuninkaan läheisistä väleistä. Kuninkaan toimet saattoivat olla myös merkki kunnioituksesta veljensä vaimoa kohtaan, mikä antaa Ludvig XIV:stä ajattelevaisen kuvan. Prinsessa Palatine oli avioitumisensa myötä aikansa vaikutusvaltaisimpia kuningasperheen jäseniä, joten hänen häätämisen hovista ei myöskään olisi käynyt läheskään niin yksinkertaisesti kuin jonkun vähemmän vaikutusvaltaisemman henkilön. Häätö hovista olisi myös saattanut aiheuttaa diplomaattisia ongelmia prinsessa Palatinen suvun kanssa, mikä olisi tietenkin ollut riski kuninkaalle, eikä sen ottaminen välttämättä olisi ollut kannattavaa. Vaikuttaa siltä, että kuninkaan oli toisaalta siedettävä prinsessa Palatinen suorasanaisempaa käytöstä hieman enemmän kuin muiden, mikä luo haasteita heidän keskinäisen dynamiikkansa tulkitsemiseen.

Kuningas on muuttunut niin valtavasti kaikin tavoin, että tuskin tunnistan häntä enää. Tiedän varsin hyvin, mikä on muutoksen perimmäinen syy, mutta olen voimaton estämään sitä.⁸⁵

⁸² “These three things upset the King so badly that if it weren't for my being his sister-in-law, they say he would have sent me away from court.” Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 11.5.1685. Palatine 2013, 66–67.

⁸³ Mukerji 1998, 283.

⁸⁴ Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 11.5.1685. Palatine 2013, 67.

⁸⁵ “The King is so terribly changed in every way that I hardly recognize him anymore. I know quite well what is at the root of the change, but I am powerless to prevent it.” Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 1.11.1685. Palatine 2013, 68.

Näin prinsessa Palatine päätti 1.11.1685 lähetetyn kirjeen Hannoverin herttuattarelle. Aikaisemmissa kirjeissään prinsessa Palatine oli todennut pitävänsä Madame de Maintenonin vaikutusta syynä Ludvig XIV:n muuttuneelle käytökselle. Kuitenkaan tässä kirjeessä hän ei sitä suoraa maininnut, vaan antoi hieman epämääräisemmän toteamuksen. Madame de Maintenonin vaikutusta kuninkaan toimiin on spekuloitu, mutta kuten sekä David Ogg että John Wolf toteavat tutkimuksissaan, on hyvin epätodennäköistä, että näin olisi ollut.⁸⁶ Kuninkaan politiikan ja yleisen ajattelumallin suhteen Andrew Lossky toteaa esseessään, ettei Ludvig XIV:n ideologioissa tapahtunut hänen elämänsä varrella suuria muutoksia, vaan ne pysyivät lähes samana.⁸⁷ Kirje antaa ymmärtää, että prinsessa Palatine oli hyvin huolestunut muutoksesta, jonka hän omien sanojensa mukaan huomasi kuninkaassa. Hän ei kuitenkaan antanut kirjeessään esimerkkejä siitä, koskivatko muutokset juuri politiikkaa vai Ludvig XIV:tä itseään henkilönä. Prinsessa Palatine oli siis muodostanut oman kuva siitä, millaisena henkilönä hän kuninkaan näki, ja koki tämän muuttuneen järkyttävästi. Aiemmin prinsessan kirjeissä oli kuvattu huolehtiva kuningas, jonka kanssa hän vietti aikaa yhdessä eri harrastuksen merkeissä. Oliko kirjeen tarkoitus vihjata Hannoverin herttuattarelle, ettei tämä pitänyt enää paikkaansa?

Kuningas mainittiin kirjeissä myös kevyemmän keskustelun merkeissä, joista prinsessa Palatine oli kirjoittanut eteenpäin Hannoverin herttuattarelle. Yhdessä näistä kirjeistä Prinsessa Palatine kirjoitti, kuinka kuningas oli keskustellut pöytäseurueensa kanssa muotiin nousseesta naisten korkeasta kampauksesta.⁸⁸ Tällainen ruokapöytäkeskustelu on helposti lähestyttävä myös nykylukijan perspektiivistä, sillä muodista ja trendeistä keskusteleminen on edelleen arkipäiväistä. Se antaa kuninkaasta helposti lähestyttävämmän ja inhimillisemmän kuvan, kun taas kuvaus kuninkaasta poliittisen toiminnan hetkellä on tavalliselle henkilölle vähemmän samaistuttava.

Toinen kevyemmän aiheen kirje käsittelee Prinsessa Palatinen kohtaamista kuninkaan kanssa jumalanpalveluksen yhteydessä. Hän kertoi kirjeessä Hannoverin herttuattarelle kylmästä säästä, joka oli vaivannut heitä Versaillesissa ja kuinka he eivät silti saaneet käyttää jumalanpalveluksen aikana jalkojenlämmittämiä kunnioituksesta kuningasta kohtaan. Prinsessa Palatine totesi, että hänen keskustelunsa kuninkaan kanssa oli ollut

⁸⁶ Ogg 1967, 59. Wolf 1968 337–338.

⁸⁷ Lossky 1976, 102–103.

⁸⁸ Prinsessa Palatinen kirje Hannoverin herttuattarelle 26.1.1688. Palatine 2013, 78-79.

huvittava, kun kuningas oli moittinut häntä huivin pitämisestä.⁸⁹ Prinsessa Palatine oli laatinut kirjeen vuoropuhelumuodossa hänen ja kuninkaan välillä.

*Kuningas ei vaikuttanut erityisen järkyttyneeltä tästä kuolemasta – Itse asiassa en ole nähnyt häntä niin iloiseen pitkään aikaan.*⁹⁰

Näin Prinsessa Palatine päätti Hannoverin herttuattarelle osoitetun kirjeen, jossa hän ilmoitti Monsieur de Louvoisin kuolleen myrkytykseen. Kirjeessä hän kertoi, ettei uskonut teon takana olleen Mounsier de Louvoisin pojat, vaan uskoi määräyksen myrkytykseen tulleen tietyltä vanhalta naiselta⁹¹, jota Mounsier de Louvois oli loukannut. Prinsessan antama kuvaus kuninkaan reaktiosta hovissa mahdollisesti tapahtuneeseen murhaan on epäilyttävä ja herättää kysymyksiä siitä olisiko voinut olla mahdollista, että kuningas olisi ollut vihainen Mounsier de Louvoisin käytöksestä ja näin ollen halunnut päästä hänestä lopullisesti eroon. Olivatko murha ja kuninkaan hyväntuulisuus täysin toisistaan riippumattomia tekijöitä ja sattumaa? Halusiko prinsessa Palatine viestiä, että murhan takana olisi voinut olla henkilö, josta hän ei itse pitänyt, sekä kuningas, josta hän välitti, mutta joka oli hänen mielestään altistunut Madame de Maintenonin huonolle seuralle?

Prinsessa kertoi Hannoverin herttuattarelle myös kuninkaan uskonnollisuudesta ja totesi, että kuningas oli hengellisyydessään yksinkertainen. Prinsessa Palatine väitti kirjeessä, ettei kuningas ollut opiskellut uskontoa tarpeeksi eikä koskaan lukenut itse Raamattua, vaan uskoi kaiken, mitä hänelle sanottiin, etenkin kaiken, mitä Madame de Maintenon hänelle hengellisyydestä kertoi.⁹² Niin kuin David Ogg on tutkimuksessaan esittänyt, on mahdollista että Madame de Maintenon saattoi vaikuttaa Ludvig XIV:n uskonnollisuuteen myöhemmässä elämänvaiheessa⁹³ mutta asia ei ole ehkä ihan niin yksinkertainen kuin prinsessa Palatine on sen kirjeessään esittänyt.

⁸⁹ Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 3.2.1695. Palatine 2013, 116.

⁹⁰ “The King did not appear very much upset about this death - indeed, I have not seen him so gay in a long time.” Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 23.8.1691. Palatine 2013, 101.

⁹¹ Prinsessa Palatine käyttää kirjeessään ilmaisua ”certain old woman”, jota hän yleensä käyttää viitatessaan kirjeissään Madame de Maintenoniin.

⁹² Prinsessa Palatine kirje Hannoverin herttuattarelle 16.6.1696. Palatine 2013, 135–136.

⁹³ Ogg 1967, 59.

Loppulause

Prinsessa Palatine kuvasi kirjeissään Ludvig XIV:n monissa eri konteksteissa ja mielentiloissa ilosta suruun, tyypilliseen 1600-luvun kirjeiden tapaan. Hänen asemansa aatelisnaisena ja kuningasperheen jäsenenä antoi mielenkiintoisen näkökulman aurinkokuninkaaseen, ja antoi mahdollisuuden tutkia valtion johtajaa naisen näkökulmasta, mistä ei juurikaan aiempaa tutkimusta ole tehty suomeksi. Tutkimukseni perusteella voidaan todeta, että vaikka kuninkaan ja prinsessa Palatinen välien lämpimyys vaihteli tutkittavan ajanjakson aikana suuresti, eivät prinsessan antamat kuvaukset Ludvig XIV:stä jääneet täysin positiivis- tai negatiivissävytteisiksi. Ludvig XIV ei lopulta esiintynyt kirjeissä vain yksiulotteisena koskemattomana hallitsijana. Kuningasta kuvattiin muun muassa huolehtimassa hänelle tärkeiden ihmisten terveydestä, mukaan lukien Palatinen. Kirjeissä mainitut kohtaamiset ja keskustelut, loivat kuninkaasta inhimillisempää kuvaa, jossa hän toimi hallitsijana, perheenpäänä ja sovittelijana. Prinsessa kuvasi myös niitä hetkiä, kun Ludvig XIV suuttui huonosta käytöksestä, nuhteli prinsessaa ja käyttäytyi itse epäsoveliaasti. Näissä kirjeissä Palatine ilmaisi ärtymystä, mutta perusteli itse kuninkaan käytöstä Madame de Maintenonin vaikutusvallan syyksi. Prinsessa Palatine piti Ludvig XIV:tä kunnollisen miehenä hänen puutteistaan huolimatta. Kirjeissä ja niiden antamassa kuvassa kuninkaasta tulee esiin myös inhimillisen epätäydellinen puoli. Kirjeiden perusteella selittäviä tekijöitä suhteen muuttumiselle oli aluksi kuninkaan sotatoimet Palatinaten alueella, joka sytytti prinsessassa ristiriitaa kuningasta kohtaan. Tämän jälkeen välien kylmenemisen syynä oli prinsessa Palatinen mielestä epäsovelias avioliitto hänen poikansa ja kuninkaan tyttären välillä. Prinsessan ja kuninkaan suhteeseen vaikutti myös Madame de Maintenonin ja kuninkaan ystäväystyminen. Vaikka ajalle tyypillinen sensuuri ja Ludvig XIV:n oma valtapolitiikka pyrkivät tuottamaan vain suotuisaa kuvaa hallitsijasta, antavat prinsessan kirjoittamat kirjeet monipuolisemman näkemyksen siitä, millainen henkilö kaiken sen tarkasti luodun julkisuuskuvan takana oli.

Kirjeiden tutkiminen antoi mahdollisuuden perehtyä ajan aatelisnaisen tapaan viestiä elämästään läheisilleen, ja tarkastella 1600-luvun Ranskan aatelisnaisen elämää. Tutkimus loi mahdollisuuden tarkastella Ludvig XIV:n henkilökuvaa kriittisesti naisen näkökulmasta, kenellä ei ollut mahdollisuuksia itse vaikuttaa ajan politiikkaan tai päätöksiin, mistä ei ole aiempaa tutkimusta. Yhden henkilön näkökulma ei tietenkään ole

ainoa mahdollinen totuus kuninkaasta, vaan on hyvä miettiä yksittäisten ihmissuhteiden paikkaa kokonaiskuvasta, joka muodostuu tarkastelemalla useampia lähteitä. Voidaan myös pohtia, missä määrin kuvaus kuninkaasta muuttuisi, jos häntä tarkasteltaisiin eri sosiaaliluokkaan kuuluvan henkilön näkökulmasta tai kuningasperheeseen kuulumattoman henkilön näkökulmasta. Tällöin hallitsija voisi ilmentyä täysin eri valossa. Prinsessa Palatinen kirjeitä tutkiessa pääsee kuitenkin kurkistamaan Ludvig XIV:n elämään hänelle läheisen ihmisen kautta. Kirjeet tarjoavat myös mahdollisuuksia jatkotutkimukselle. Prinsessa Palatinen kirjeitä voitaisiin verrata Madame de Maintenonin kirjeisiin, sillä olisi mielenkiintoista tietää, miten Madame de Maintenon on kokenut tilanteet, joissa prinsessa Palatine syyttää häntä kuninkaan manipuloimisesta. Kokiko Madame de Maintenon itse omaavansa jonkinlaista vaikutusvaltaa kuningasta kohtaan? Mielenkiintoista olisi tutkia muitakin suuria johtajia naisten näkökulmasta. Olisi myös hedelmällistä päästä tutkimaan prinsessa Palatinen kirjeitä alkuperäisessä muodossa ja keskittyä hänen tyyliinsä kirjoittaa ja esimerkiksi hänen tapaansa kritisoida Ranskan sen aikaista lääketiedettä. Jatkotutkimusta ajatellen voisi olla mielenkiintoista verrata Gertrude Scott Stevensonin käännöksiä uudempaan kirjeiden käännökseen Maria Krollilta.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Painetut Lähteet

Palatine 2013: *The Letters of Madame, VI: The correspondence of Elizabeth Charlotte of Bavaria, princess Palatine, Duchess of Orleans, Called Madame at the court of king Louis XIV, 1661–1708*. Translated by Gertrude Scott Stevenson. First edition published 1924. Literary Licensing, LLC.

II Tutkimuskirjallisuus

Aradas, Michael S. 2002: “The Etiquette of Social Violence: Hunting and the nobility in early modern France”. *Dissertation Abstracts International*, 63 (2). <https://web-p-ebshost-com.pc124152.oulu.fi:9443/ehost/detail/detail?vid=0&sid=65accfcf-cd22-44eb-a9c1-6b629f005717%40redis&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZSZzY29wZT1zaXRl#AN=46437006&db=30h>

Bjørnstad, Hall 2021: *The Dream of Absolutism*. The University of Chicago Press.

Brooks, William 2006: “Nostalgia in the letters of Elisabeth Charlotte, the second Madame”. *Cahiers du dix-septième*, 10, s. 1–17.

https://earlymodernfrance.org/files/CahiersX2%282006%29Brooks1_17.pdf

Mollenauer, Lynn Wood 1999: *The politics of poison: Courtiers and criminals in the Affair of the Poisons, 1679—1682*. Historian väitöskirja, Northwestern University, Bell & Howell Information and Learning.

<https://www.proquest.com/openview/8cb23870450fb8be629e27f22de86baa/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>

Monagle, Clare & James, Carolyn & Garrioch, David & Caine, Barbara 2023: *European Women's Letter-writing from the 11th to the 20th Centuries*. Amsterdam University Press.
<https://www-jstor-org.pc124152.oulu.fi:9443/stable/jj.4418223>

Goodman, Elise 2007: "Elisabeth Charlotte, Duchesse d'Orléans: Portraits of a Modern Woman, Seventeenth-Century". *French Studies* 29 (1), s. 125–139.
<https://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1179%2F175226907X234084>

Hufton, Olwen 2000: "Reflections on the role of women in the early moderns court". *The Court Historian*, 5 (1), s. 1–13. <https://www-tandfonline-com.pc124152.oulu.fi:9443/action/showCitFormats?doi=10.1179%2Fcou.2000.5.1.001>

Koskinen, Ulla & Lahtinen, Anu 2011: "Siskot, veljet ja erityisen hyvät ystävät. Aatelismiesten ja -naisten kirjeenvaihto uuden ajan alun Ruotsissa. *Kirjeet ja historiantutkimus*. s. 83–112. Toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen, Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Lahtinen, Anu & Leskelä-Kärki, Maarit & Vainio-Korhonen, Kirsi & Vehkalahti, Kaisa 2011: "Kirjeiden uusi tuleminen." *Kirjeet ja historiantutkimus*. s. 9–28. Toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen, Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Levron, J 1967: "Louis XIV's Courtiers". *Louis XIV and Absolutism*. s.130–153. Toimittanut Ragnhild Hatton. The Macmillan Press.

Lossky, Andrew 1976: "The Intellectual Development of Louis XIV from 1661 to 1715". *Louis XIV and Absolutism*. s.101–129. Toimittanut Ragnhild Hatton. The Macmillan Press.

Mukerji, Chandra 1998: "Unspoken Assumptions: Voice and Absolutism at the Court of Louis XIV". *Journal of Historical Sociology* 11 (3) s. 283–315. [https://doi-org.pc124152.oulu.fi:9443/10.1111/1467-6443.00065](https://doi.org.pc124152.oulu.fi:9443/10.1111/1467-6443.00065)

[University of Oulu Outbound Linking](#)

Tikanoja, Tuomas 2013: *Transgressing boundaries, Worldly conversation, politeness and sociability in Ancien Régime France, 1660–1789*. Unigrafia, Helsinki.

McCall Probes, Christine 2001: "Feminine Friendship at the End of the Century: Testimony from the French Correspondence of Madame Palatine". *Seventeenth-Century French Studies*, 23 (1), s. 43–54.

<https://www.tandfonline.com.pc124152.oulu.fi:9443/action/showCitFormats?doi=10.1179%2Fc17.2001.23.1.43>

Ostovich, Helen & Sauer Elizabeth 2004: *Reading early modern women: an anthology of texts in manuscript and print, 1550-1700*. Routledge, New York.

Ogg, David 1967: *Louis XIV*. Oxford University press.

Vainio-Korhonen, Kirsi 2011: "Sisaruksia ja sukulaisia. Suomalaisten aatelisnaisten kirjeenvaihtoa 1600- ja 1700-luvulla". *Kirjeet ja historiantutkimus*. s. 141–162.

Toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen, Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Wolf B, John 1968: *Louis XIV*. Gollancz, Lontoo.